

ТМ	Г. XXXI	Бр. 2	Стр. 243 - 252	Ниш	април - јун	2007.
----	---------	-------	----------------	-----	-------------	-------

UDK 330.34(497.11)

Прегледни научни рад

Примљено: 01.12.2006.

Живорад Глигоријевић

Горица Бошковић

Економски факултет

Ниш

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА И УНАПРЕЂЕЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ИНДУСТРИЈЕ СРБИЈЕ

Резиме

Развијање и јачање конкурентске предности индустрије подразумева постојање кључног предуслова – одговарајуће стратегије њеног развоја. Током времена, у процесу развоја индустрије, поједине земље су примењивале различите стратегије развоја индустрије (стратегију традиционалне индустријске производње, увозно-супститутивну стратегију, извозно-оријентисану стратегију). При томе, најбоље резултате према свим емпиријским истраживањима оствариле су оне земље које су примењивале извозно-оријентисану стратегију развоја индустрије.

Развијајући се у саставу бивше Југославије, Србија је у дугом временском периоду примењивала увозно-супститутивну стратегију. Та стратегија је све до 1965. године давала позитивне економске ефекте. Међутим, након тога, Србија није имала одговарајућу стратегију развоја индустрије што је, поред читавог низа других фактора, утицало на пад њене конкурентске способности.

Имајући то у виду, а полазећи од актуелних унутрашњих и међународних услова, Србија мора дефинисати стратегију развоја индустрије која ће, преваходно, бити заснована на експанзији извоза.

Кључне речи: увозно-супститутивна стратегија, извозно-оријентисана стратегија, развој, конкурентност, индустрија

Уводне напомене

1. У процесу развоја индустрије као посебне области материјалне производње (од друге половине 18. века па до данашњих дана), поједине земље примењивале су различите поступке и методе, то јест начине њеног развоја. У питању су, у ствари, различите стратегије развоја индустрије односно индустријализације тих земаља.¹ То значи да не постоји једна (ексклузивна) стратегија која би се могла примењивати у свим земљама и свим етапама односно фазама развоја индустрије.

2. Полазећи од основних карактеристика појединих стратегија, у економској литератури се наводи да су се искристалисале три основне стратегије и то:

- а) стратегија традиционалне индустријске производње,
- б) увозно-супститутивна стратегија развоја индустрије и
- ц) извозно-оријентисана стратегија развоја индустрије.

3. Поједине земље су, током времена, прелазиле са једне на другу стратегију, а поједине су чиниле само безуспешне покушаје. Бројна емпиријска истраживања недвосмислено показују да су највеће успехе оствариле оне земље које су примењивале извозно-оријентисану стратегију развоја индустрије.

4. С обзиром на актуелне унутрашње и међународне услове пословања и развоја Србија мора, у циљу развијања и унапређења конкурентске предности, дефинисати сопствену стратегију развоја индустрије усмерену, пре свега, на експанзију извоза.

Примена стратегије увозне супституције – пад конкурентности индустрије Србије

1. Развијајући се у оквирима бивше Југославије, Србија је пример земље која је, као основну стратегију индустријског развоја, предуго задржала стратегију увозне супституције. Таква стратегија развоја је све до Привредне реформе 1965. године давала позитивне ефекте. Након тога, уследио је период лутања у тражењу одговарајуће стратегије даљег развоја индустрије, обележен напорима да се оствари средишња етапа индустријализације (позната као етапа балансирања развоја), у оквиру које је требало створити неопходне претпоставке за примену стратегије експанзије извоза. Међутим, таква стратегија развоја индустрије није остварена. Седамдесете и осамдесете године могу се означити као период илузорног раста у коме је

¹ "Стратегију развоја чине поступци, методи, начини остваривања утврђене концепције и са њом усаглашене производне оријентације" (Види: Љ. Савић, у: Ж. Глигоријевић (2006): *Индустријски менаџмент*, Ниш, стр. 133).

формирана конзервативна и неадекватна привредна, а посебно индустријска структура (висок удео традиционалних, радно-интензивних, сировинских и енергетских грана ниског степена прераде). То је био привредни раст који себе није потврђивао на тржишту, а посебно у сукобу са иностраном конкуренцијом. Као такав, тај раст није садржао квалитет који је својствен расту отворених тржишних економија и није стварао услове за развој у наредном периоду.² Земља се суочила са бројним негативним последицама које је проузроковала стратегија увозне супституције. Оваква стратегија развоја није могла да обезбеди адекватно укључење индустрије у међународну поделу рада, у оквиру које се најдинамичније развијала производња машина, пластичних производа, саобраћајних средстава и хемијска индустрија. Мада је добар део нашег извоза био управо из ових грана, "...наша конкурентност је била вештачка, односно заснована на ниским трошковима рада и депресираном курсу динара."³

Имајући у виду, пре свега, неодговарајућу стратегију развоја и неповољно окружење, извесно је да су се негативна стремљења у развоју индустрије наставила, чак и појачала, током 90-их година. Остварена индустријска производња на почетку 1995. године износила је само 36% индустријске производње из 1989. године.

2. Крај 20. и почетак 21. века карактеристичан је по стварању Европске уније и "Новог светског поретка." Нови економски односи у светској привреди се карактеришу, не само прелазом у сложенију фазу успостављања међусобних веза међу тржишним учесницима, већ и изградњом економске међузависности у светском репродуктивном циклусу. У таквим условима који владају у светској економији Србија се нашла после вишегодишње изолације, у периоду успорене трансформације ка тржишној привреди, приватној својини и стандардима пословања који важе у индустријски развијеним земљама.

Суштина успешног опоравка привреде, спровођења трансформационих процеса и придруживања Европској унији, судбински је везана за пораст друштвеног бруто производа, а његов раст је пресудно везан за пораст индустријске производње, за повећање извоза и за спровођење стратегије отворене привреде.

Међутим, актуелно стање привредне и индустријске основе наше земље карактерише, пре свега, економско-технолошко заостајање значајног броја инсталираних капацитета, доминантна заступ-

² Више о томе видети: Д. Марсенић (1993): *Србија у послератној југословенској индустријализацији*, у Зборнику радова: *Привредни развој Србије – критичка преиспитивања*, стр. 170.

³ Љ. Савић (1996): *Неки аспекти стратегије развоја индустрије Србије до 2000. године*, у зборнику радова: *Раст и структурне промене привреде Србије у условима транзиције*, Крагујевац, стр. 206.

љеност традиционалне индустријске производње (такозвани стандардизовани производи), прилично дисперзиван извозни асортиман (без постојања препознатљивог производа) који је намењен променљивим купцима и пласиран на ограниченом броју дестинација. Додатно ограничење у овом тренутку представљају и проблеми очигледног заостајања у процесу приватизације, неразвијеност адекватних институција привредне инфраструктуре и незаокруженост финансијских институција тржишног профила. Индустрија је већ годинама суочена и са проблемом дезинвестирања (мањка инвестиција у односу на отпис основних средстава).

Због великог заостајања у квалитету производа, у структури извоза у развијене земље, ретко се, или се уопште не појављују производи високе и највише фазе финализације. Тако, на пример, највеће учешће у извозу имају производи обојене металургије, прехранбене индустрије и базне хемијске индустрије, док у извозу на тржиште Европске уније, осам највећих ставки су примарни производи и репродукциони материјали, а од финалних производа заступљени су само одећа и обућа.

3. На пад конкурентности извоза индустријских производа, утицало је мноштво фактора. Пад продуктивности рада у индустрији током последњих десетак година, уз истовремени динамичан раст продуктивности и ефикасности у конкурентским земљама, утицао је на трошковну и ценовну димензију конкурентности наших производа. На пораст трошкова производње утицала је и околност везана за распад бивше СФРЈ и затварање тржишта за куповину репроматеријала из бивших југословенских република. Међутим, ако имамо у виду чињеницу да се у структури извоза индустријских производа у периоду 1990-2000. године значајно смањило учешће финалних производа, као што су машине, фармацеутски производи, аутомобили и слично, где су опредељујући неценовни атрибути, а пре свих квалитет производа, онда се са правом може тврдити да је смањење конкурентности извоза настало управо због неценовних фактора (поред квалитета, то је и дизајн производа, амбалажа, марка и други елементи који заједно чине препознатљив лик индустријског предузећа и његовог производа у иностранству).

Један од фактора који је утицао на смањење квалитета индустријских производа, и по том основу на смањење њихове конкурентности је, свакако, коришћена опрема у индустријској производњи, односно њена (не)савременост. Индустријска предузећа, пре свега, из објективних разлога (санкције, недостатак средстава), нису била у могућности да коришћењем најновије технологије прате конкуренте на светском тржишту. Квалитет производа одређен је и степеном амортизованости опреме, која је повећана и износи преко 85%. Уз то, један од значајних узрока погоршања квалитета производа, свака-

ко је и све теже стање у истраживачко-развојном раду, као и чињеница да је и увоз знања, како преко куповине интелектуалне својине, тако и преко виших, сложенијих облика сарадње, такође у великој мери смањен. Наглашени пад увоза знања преко куповине интелектуалне својине и других сложенијих облика међународне производне сарадње у индустрији, био је праћен и све мањом креативношћу истраживачко-развојног рада у нашој индустрији, не уважавајући при том чињеницу о његовом значајном доприносу повећању конкурентности на светском тржишту.

Разлози пада квалитета производа леже и у дефициту девизних средстава којима би се могли купити квалитетније сировине и репродукциони материјал из иностранства. Наши произвођачи и увозници су се оријентисали на мање квалитетне увозне и домаће сировине и репроматеријале, што се морало неповољно одразити и на квалитет финалних производа.

4. Многе индустријски развијене земље су последњих година формирале или усавршиле пословање својих националних институција за унапређење извоза, чиме је остварена њихова већа конкурентност, што са нашом привредом као целином, па ни са индустријом, није био случај. Изузетно лоше стање у банкарском систему није пружало могућности домаћим произвођачима и извозницима да врше кредитирање и осигурање самог извоза тако да је, и по том основу, у извесној мери смањивана конкурентност.

Процес стандардизације производње производа, који је развијен у Европској унији (путем увођења система пословања према стандардима ISO 9000 i ISO 14000) није у потпуности прихваћен и развијан у производњи наших индустријских производа. Поједини стандарди Уније су веома ригорозни, посебно они који се односе на сигурност и безбедност производа, заштиту живота и здравља, животне средине и потрошача (на пример знак CE), што је, такође, неповољно утицало на конкурентност домаћих извозних производа.

Један од предуслова за сарадњу са пословним партнерима из иностранства јесте и укљученост у међународни систем кодирања производа (EAN), као и примена EDI и EDIFACT система и технологија електронске размене података. Неоспособљеност наших предузећа за примену ових система, такође, се негативно одражава на њихову конкурентност. Исто тако, због ограничености финансијских средстава, улагања у привредну пропаганду и промоцију су смањена, па и то има негативног утицаја на конкурентност производа.

*Форсирање извозно-оријентисане стратегије развоја – предуслов
јачања конкурентске предности индустрије Србије*

1. Излазак индустрије и привреде Србије у целини из дубоке и дуготрајне кризе, кроз превазилажење постојећих економских проблема може се извести једино подстицањем свеобухватне сарадње са иностранством, и то, како на плану промета робе, услуга и капитала, тако и на пољу повезивања у области науке, технологије и осталим облицима друштвеног живота. Ово практично значи да будући развој Србије не сме представљати екстраполацију досадашњих трендова, већ мора да се заснива на новим економским, материјалним и институционалним основама и новоусвојеним циљевима развоја. Изградњом једног потпуног, целовитог система извозно оријентисане тржишне привреде, обезбедила би се специјализација у производњи, повећање извоза и девизног прилива којим би се финансирале растуће увозне потребе.⁴

Као мала земља, без веће традиције у индустријској производњи, Србија није у стању да конкурише на светском тржишту софистицираном робом (телевизори, аутомобили, компјутери), али се као оптимална јавља могућност развијања кооперантских односа са великим произвођачима из иностранства. Чак се, на пример, и домаћа извозна понуда текстила и коже претежно заснива на увозном дизајну и увозним материјалима, за чију производњу немамо одговарајућу технологију. У циљу укључивања земље у међународну поделу рада, пред креаторима индустријске и укупне економске политике су веома одговорни задаци, у смислу стварања услова за отварање ка страним инвеститорима и услова за прилив страних директних инвестиција, уз испуњавање свих релевантних правно-институционалних оквира, као и гарантовање реалног девизног курса, у циљу обезбеђивања извозне конкурентности.

Посебно је значајно, када је реч о стимулацији извоза, либерализовати увоз одговарајућих инпута за производњу у пропульзивним секторима индустрије јер, познато је, да је велики део индустријског извоза релативно високо завистан од увозног репроматеријала (енергетских и текстилних сировина, природног каучука, других сировина пореклом из металске и електроиндустрије, фармацеутске индустрије и сл.).

2. Најважнији критеријум индустријског развоја у наредном периоду мора бити тржиште, то јест могућност пласмана робе и ус-

⁴ М. Бошњак (1999): Економско-финансијски односи са иностранством као основни елемент стратегије развоја СРЈ до 2020. године, у: *Економско-финансијски односи са иностранством – могуће алтернативе у функцији обнове и развоја југословенске привреде*, Београд, стр. 49.

луга. "Обзиром да је домаће тржиште ограничено, потенцијалну могућност за пласман представља светско тржиште, на коме важе знатно оштрији критерији него на домаћем. Да би се на адекватан начин земља укључила у светску поделу рада, а извоз постао основа стратегије развоја, целокупна производња мора се остваривати по светским критеријумима ефикасности."⁵ Дакле, пред индустријом се поставља задатак убрзаног темпа превазилажења њеног заостајања у развоју. То се може постићи само пласманом што већег дела њених производа на инострано тржиште. Потребно је, дакле, максимирати профитабилан и развојно позитиван извоз и обезбедити реструктурирање индустрије и привреде као целине, које ће перспективно омогућити да се наша привреда успешно интегрише у привреду Европске уније. У том смислу треба, у условима ограничених ресурса, идентификовати оне индустријске секторе и програме који могу да покрену развој, тако да наша индустрија у што краћем периоду понуди нове - карактеристичне производе са којима може да обезбеди знатно веће учешће у светској трговинској размени.

3. Као приоритетни задатак у развоју индустрије Србије јавља се решавање три групе проблема:

1. низак ниво технолошке и тржишне способности индустријских капацитета и производних линија (асортимана);
2. неефикасност пословања (што је у корелацији са незадовољавајућим нивоом продуктивности и снижавањем трошкова производње);
3. незадовољавајући ниво квалитета производа и услуга по међународно прихваћивим конкурентским разредима (потреба утврђивања маркетинг елемената – марка, дизајн и слично).⁶

Инструментима индустријске политике треба стварати повољан развојни и пословни амбијент како би се тржишно развојни потенцијали што боље валоризовали. Наиме, реструктурирање привреде, а нарочито индустрије, није могуће извршити ослањајући се искључиво на функционисање тржишта. Тржишни механизми треба да утичу на привредни и индустријски развој, али не смеју бити одлучујући фактор, јер у фази у којој се налази наша привреда, институције тржишта се тек стварају. Са друге стране, и процес глобализације може да има и негативне последице по положај наше привреде, и зато би било неодговорно, развој (како индустрије, тако и привре-

⁵ Јб. Савић (1996): *Неки аспекти стратегије развоја индустрије Србије до 2000. године*, у зборнику радова: *Раст и структурне промене привреде Србије у условима транзиције*, Крагујевац, стр. 209.

⁶ Министарство за науку, технологију и развој Владе РС (2002): *Стратегија привредног развоја Србије до 2010. године* - Књига 1, стр. 31.

де као целине), препустити стихији. Када је реч о процесу глобализације, процењује се да се скоро 50% светског друштвеног бруто производа ствара у индустријској активности која је у значајном степену већ обухваћена, или је на путу убрзаног укључивања у процес глобализације, а процена је да ће до 2027. године у стварању светског друштвеног бруто производа са око 80% учествовати глобално постављене индустрије – од очекиваних 91.000 милијарди \$ вредности друштвеног бруто производа, око 73.000 милијарди \$ ће се креирати на глобалној основи.⁷

Закључак

Несумњиво је да је извозно-усмерена стратегија развоја наше индустрије и привреде као целине једино прихватљива али се ова стратегија, бар у почетку, мора комбиновати са другим стратегијама, имајући у виду чињеницу да наша индустрија није довољно конкурентна, па би "директан судар" са висококонкурентним индустријама за њу било тешко искушење. Дакле, Србија мора да изгради сопствену стратегију развоја која би, делујући у оквиру тржишног механизма, утицала на усмеравање индустријске производње и алокацију њених ресурса у будући развој. Мерама индустријске политике (постепено смањење царинске и ванцаринске заштите, либерализација спољно-трговинских токова, политика реалног девизног курса, подстицање страних директних инвестиција) треба утицати на стварање услова за бржи развој оних грана које, у постојећим околностима међународне конкуренције, могу да преведу индустријски сектор на више стопе раста и омогуће му да издржи утакмицу у међународној размени. Потребно је, у ствари, активирати процес конкуренције, односно отворити могућности да конкурентска утакмица директно утиче на пораст продуктивности рада, подизање квалитета производа, смањење трошкова производње у индустрији, осавремењавање маркетинг елемената, итд.

Трајније оживљавање извозне активности претпоставља значајнија финансијска средства која се не могу прикупити искључиво из домаћих извора. Зато је неопходно обезбедити координацију спољно-трговинске и политике прилива страних директних инвестиција. За нашу индустрију је веома значајно да инострани капитал у различитим формама што пре почне да пристиже и буде инвестиран у дефинисане развојне приоритете.

⁷ Видети: Министарство за науку, технологију и развој Владе РС (2002): Исто, стр. 25.

Овако замишљена стратегија подразумева, превасходно, развој оних индустријских грана и извоз оних производа који ће доносити профит и омогућити даљи раст и развој. То сигурно не могу бити примарни производи, због ниских цена и тенденције њиховог још већег пада у будућности, али и због чињенице да се остварује знатно економичнији извоз преко производа виших и највиших фаза финализације, посебно оних који су у сагласности са међународним стандардима квалитета.

Литература

- Бошњак М. (1999): Економско-финансијски односи са иностранством као основни елемент стратегије развоја СРЈ до 2020. године, у: *Економско-финансијски односи са иностранством – могуће алтернативе у функцији обнове и развоја југословенске привреде*, Научно друштво економиста, Београд.
- Бошковић Г. (2004): *Управљање квалитетом у индустрији*, Економски факултет, Ниш.
- Глигоријевић Ж. (2006): *Индустријски менаџмент*, Економски факултет, Ниш.
- Марсенић Д. (1993): Србија у послератној југословенској индустријализацији, у: *Привредни развој Србије – критичка преиспитивања*, НИЦ Економског факултета, Београд.
- Министарство за науку, технологију и развој Владе РС (2002): *Стратегија привредног развоја Србије до 2010. године*, Књиге 1 и 2, Београд.
- Савић Љ. (1996): Неки аспекти стратегије развоја Индустрије Србије до 2000 године, у: *Раст и структурне промене привреде Србије у условима транзиције*, Крагујевац.
- World Economic Forum (2004): *The Global Competitiveness Report 2004-2005*.
<http://www.nbs.yu>

Živorad Gligoriјеvić, Gorica Bošković, Niš

DEVELOPMENT STRATEGY AND COMPETITIVENESS IMPROVEMENT OF SERBIAN INDUSTRY

Summary

Development and enhancement of industrial competitive advantage requires existence of a key prerequisite-suitable development strategy.

Over the course of time, in the development process of industry, some countries have applied different development strategies of industry (the strategy of traditional industrial production, import-substitution strategy, export-oriented strategy of industrial development). At that, the best results, according to empirical researches, have realized the countries which have applied the export-oriented strategy of industrial development.

While part of the Former Yugoslavia, Serbia had applied the import-substitution strategy over the long period of time. Until 1965, the strategy gave positive economic effects.

However, after that, Serbia hasn't had suitable development strategy of industry which has, besides a number of other factors, caused the fall of Serbian competitive ability.

Having that in mind, and beginning with the existing internal and international conditions, Serbia must define its strategy of industrial development which will primarily be based on export expansion.

Key Words: Import-substitution Strategy, Export-oriented Strategy, Development, Competitiveness, Industry